

УДК 343.13

12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність;

**ПІДСТАВИ ТА ПРИВОДИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ
ЩОДО УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

**THE GROUNDS AND REASONS OF APPLICATION OF SECURITY
MEASURES AGAINST PARTICIPANTS OF THE CRIMINAL PROCESS**

Серебрянський П.В.,

аспірант кафедри галузевого права

юридичного факультету

(Херсонський державний університет)

В статті досліджуються кризь призму національного законодавства приводи і підстави, за наявності яких до осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, уповноважені на те посадові особи вправі прийняти рішення про застосування заходів безпеки.

Ключові слова: *приводи, підстави, кримінальний процес, забезпечення безпеки осіб, заходи безпеки.*

В статье исследуются сквозь призму национального законодательства поводы и основания, при наличии которых к лицам, которые принимают участие в уголовном процессе, уполномоченные на то должностные лица вправе принять решение о применении мер безопасности.

Ключевые слова: *поводы, основания, уголовный процесс, обеспечение безопасности лиц, меры безопасности.*

This article examines through the prism of national legislation, the reasons and grounds, upon which to individuals who participate in criminal proceedings, authorized officials have the right to take a decision on application of security measures.

Keywords: reins, reasons, criminal procedure, security of persons, security measures.

Постановка проблеми. Згідно ст.2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі - КПК України) завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2, с. 3]. Разом з цим, для досягнення цілей кримінального провадження потрібно не лише виявляти осіб, винних у вчиненні злочинів, притягувати їх до кримінальної відповідальності, піддавати покаранню, а й створювати безпечні умови для осіб, які сприяють та відправляють правосуддя, зокрема: для свідків, потерпілих, слідчих, прокурорів, суддів, експертів, спеціалістів та інших учасників кримінального процесу від будь-яких посягань на їх життя, здоров'я, майно чи близьких родичів.

Потерпілі, свідки, інші особи, які беруть участь у кримінальному процесі, будучи незахищеними від незаконного впливу з боку підозрюваного, обвинуваченого, ухиляються від здійснення своїх громадянських прав та обов'язків. Навіть більше, вказані особи, крім того, ще не мають бажання знаходитись в судах, досить часто вимушені відказуватися від показань, які

вони надавали раніше. Така негативна ситуація навколо кримінального процесу зобов'язала правознавців різних держав вжити швидких та суттєвих дій спрямованих на вдосконалення інституту безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. Звичайно, Україна не залишилась осторонь і за відносно короткий проміжок часу прийняла низку національних нормативно-правових актів у вказаній сфері, зокрема: закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін.

Стан опрацювання питання. Проблематика забезпечення належної безпеки учасників кримінального процесу перебуває у центрі уваги юристів, правознавців, науковців, оскільки є важливим елементом при забезпеченні швидкого, якісного та ефективного здійснення кримінального процесу. Зокрема, вивченню питань у вказаній сфері приділяють увагу такі вчені, як О.О. Гриньків, О.М. Дроздов, В.С. Зеленецький, М.І. Костін, М.В. Куркін, Т.В. Пацалова та ін.

Метою статті є дослідження сутності та змісту приводів і підстав для застосування заходів забезпечення безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Вчинення будь-якого заходу для забезпечення безпеки учасників кримінального процесу пов'язане із суворим дотриманням певних правил, які встановлюють порядок для його застосування, до яких необхідно віднести приводи і підстави. Під приводом потрібно розуміти визначену законом процесуальну передумову, за наявності якої починається кримінально-процесуальна діяльність, джерело закріплення фактів, за наявності яких законом визначено виникнення відносин безпеки [7, с. 555-556]. На думку М.О. Громова під приводами слід розуміти ті джерела, з яких отримують відомості [8, с. 55].

Погоджуємося із міркуваннями науковців, зокрема В.С. Зеленецького та В.М. Куркіна, які стверджують, що «привід є умовою, за наявності якої законом уповноважено вчиняти дії і вступати у відносини, що утворюють у своїй цілісності діяльність. Привід виступає як правова передумова, а процесуальні дії і відносини – як її результат». В основі приводу до вжиття заходів безпеки постійно наявний активний початок з боку заявників та з боку уповноважених на те посадових осіб, яким адресуються погрози [9, с. 404].

Таким чином, привід виступає невід’ємним елементом початку дії всього інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Розглянемо більш детально приводи та підстави, які являються першочерговими обставинами за наявності яких можливе обрання заходів забезпечення безпеки учасників кримінального процесу.

Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сім’ї та близьких родичів є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров’ю, житлу чи майну (ч.1 ст.20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») [3, с. 16].

Отже, тільки в разі існування реальних умов, які законодавцем визначено як підстави, визначені державні органи та їх спеціальні підрозділи виконують роботу пов’язану із забезпеченням безпеки учасників кримінального процесу. Під ними необхідно розуміти фактичні дані, які є достатніми для того, щоб допускати можливе вчинення небезпечних протиправних діянь стосовно осіб, які є учасниками кримінального процесу. Тому підставою вжиття заходів безпеки щодо вказаних осіб є здійснення протизаконного впливу на них. Разом з цим, законом не вимагається достовірне знання про існування загрози чи заподіяння шкоди названим суб’єктам.

Таким чином, при вирішенні питання щодо застосування заходів безпеки до визначених осіб потрібно керуватися достатністю підстав, які потрібно

оцінювати уповноваженим посадовим особам в залежності від ситуації, яка склалася в кожному випадку окремо.

Втім, на практиці досить часто виникають випадки, коли бажання помститися, фізичний чи психічний вплив не пов'язаний із зовнішнім чи матеріальним проявом та існує тільки у свідомості особи, яка вчинила кримінально-каране діяння, чи її співучасників. Зокрема, на думку Л.В. Брусніцина слід розглядати як підставу щодо вжиття заходів безпеки не лише вчинення заборонених кримінальним законом діянь відносно останньої, але й інші дії, якщо їх здійснюють з метою примусити цю особу відмовитися від наміру сприяти кримінальному судочинству, припинити таке сприяння або задля помсти за вже здійснене нею сприяння [6, с. 32-42].

Тобто, підстави являють собою певні достовірні відомості (інформацію), які використовує посадова особа під час обґрунтування прийнятого процесуального рішення. Тому, необхідно розглянути можливість закріплення у національному законодавстві більш ширшого тлумачення підстав для вжиття заходів забезпечення безпеки, зокрема доповнити ч.1 ст.20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» наступного змісту: «а також інші дії спрямовані на примушування особи до ухилення від сприяння правосуддю».

Аналізуючи положення національного законодавства виникає необхідність у більш детальному опрацюванні та визначенні поняття «реальна загроза», яка є підставою для вжиття заходів безпеки щодо учасників кримінального процесу, оскільки далеко не в кожному випадку відсутність реальної загрози свідчить про відсутність небезпеки. Так, поняття «реальна загроза» тягне за собою настання певних матеріальних наслідків для осіб, однак зазначена характеристика підстав для застосування заходів безпеки відкидає превентивний характер вказаної категорії, а саме коли для впливу на учасників процесу застосовуються різні види психологічного впливу, які можуть проявлятися у прихованому вигляді: систематичне переслідування особи,

залишення біля дверей квартир або будинків трупів тварин чи малюнків такого змісту тощо [6, с. 23-28]. Зазначені види впливу не носять за собою реальної загрози для життя, здоров'я, житла чи майна особи, але направлені для досягнення бажаної мети – примусити особу відмовитись від участі у кримінальному процесі. Крім того, заходи безпеки повинні застосовуватися як при наявності реальної загрози, так і для попередження виникнення такої загрози.

Тому, з метою попередження будь-яких негативних наслідків в разі наявності таких форм погроз, законодавцеві доцільно внести відповідні зміни до ч.1 ст.20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», де передбачити однією із підстав вжиття заходів безпеки, а саме: «будь-які діяння спрямовані на примус особи до відмови від участі у кримінальному процесі або через можливу помсту за раніше вчинене сприяння».

Досить багато питань на практиці пов'язано із використанням матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які слугують приводами і підставами для застосування заходів безпеки щодо учасників кримінального процесу, членів їх сімей та близьких родичів через недосконале законодавче регулювання вказаного питання. Так, законодавець, передбачивши у ч.2 ст.3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та ст.14 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» вичерпний перелік суб'єктів, які вправі прийняти рішення про застосування заходів забезпечення безпеки щодо учасників кримінального процесу, при цьому, однозначно і чітко не визначає приводи та підстави їх застосування [4, с. 11]. У ч.2 ст.20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та ч.2 ст.13 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» зазначено, що приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та

близьких родичів може бути разом із заявою учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича (пункт «а») звернення керівника відповідного державного органу (пункт «б») й отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб (пункт «в») [3, с. 16].

Разом з цим, у чинному КПК України приводи для застосування заходів забезпечення безпеки щодо учасників кримінального процесу, членів їх сімей та близьких родичів взагалі не врегульовано. Зокрема, законодавець обмежується визначенням у окремих статтях КПК України, а саме ст.ст.42, 56, 64¹, 66, 68, 69, 71, 72¹ право учасників кримінального процесу заявляти клопотання про забезпечення безпеки щодо себе, членів своїх сімей, близьких родичів, майна, житла тощо [2, с. 27-45].

Таким чином, внаслідок різного тлумачення приводів для вжиття заходів безпеки щодо учасників кримінального процесу, членів їх сімей та близьких родичів у вищенаведених нормативно-правових актах, як слушно зазначає М.А. Погорецький, на практиці виникає питання: чи передбачає КПК України на відміну від Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» застосування заходів забезпечення безпеки щодо учасників кримінального процесу через такий привід, як отримання оперативно-розшукової інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, зазначених у ст.ст.42, 56, 64¹, 66, 68, 69, 71, 72¹ КПК України, і чи може бути приводом для застосування заходів забезпечення безпеки щодо вказаних осіб отримання уповноваженими на те посадовими особами, які здійснюють кримінальне провадження, оперативно-розшукової інформації та матеріалів оперативно-розшукової діяльності, враховуючи те, що це – різні поняття [10, с. 86-93].

Як зазначалось вище, згідно з ч.2 ст.20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та ч.2 ст.13 Закону України «Про державний захист працівників суду і

правоохоронних органів» законодавцем визначено три приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, членів їх сімей та близьких родичів [3, с. 20]. У разі наявності таких приводів згідно з ч.2 ст.22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у ст.2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках - негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. Якщо такі приводи встановлено під час судового розгляду, суд (суддя) також повинен їх перевірити [3, с. 21]. Доцільним в таких випадках є направлення ухвали суду щодо надання доручення відповідному органу, згідно з вимогами ст.333 КПК України, про здійснення відповідних перевірок, а в подальшому використати одержані матеріали перевірки для прийняття законного та обґрунтованого процесуального рішення [2, с. 179].

В ході проведення таких перевірок, перш за все слід з'ясувати характер погроз – чи насправді вони направлені на викривлення істини у провадженні або носять інший характер. Досить часто, особи які заявляють клопотання про вжиття заходів безпеки щодо себе, умисно надають неправдиві покази чи добросовісно припускаються помилки при оцінюванні певних фактів тощо, а це відповідно призводить до негативної реакції з боку підозрюваного (обвинуваченого), членів їх сімей чи близьких родичів. Дійсність та реальність погроз у різних ситуаціях повинні оцінюватися залежно від обставин, які склалися з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних критеріїв (час, місце, зміст, спосіб, інтенсивність погроз; дані, які характеризують особу, яка їх проявляє; стосунки останнього з особою, яка бере участь у кримінальному процесі тощо). При визначенні реальності будь-якої загрози, потрібно звертати

увагу як на характер вчиненого кримінального правопорушення, так і на характеристику особи підозрюваного (обвинуваченого) та його оточення.

Законодавцем визначено, як вказувалось вище, не лише стислі строки проведення перевірок існування приводів для застосування заходів безпеки, а й можливість термінового їх вжиття. Це перш за все випадки, коли наявна реальна загроза особі за її правомірну поведінку, а проведення тривалих заходів перевірки може нашкодити цій особі, її життю, здоров'ю, житлу чи іншому майну або інтересам безпеки членів її сім'ї чи близьких родичів. Тому за таких обставин можливо два шляхи дій, зокрема:

1) відповідно до п.2 ч.2 ст.22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» зазначено, що у разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, вказаної у ст.2 цього Закону, відомостей про кримінальне правопорушення слідчий, прокурор у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, починає досудове розслідування, а орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий суддя, суд направляє заяву (повідомлення) відповідному органу держави для початку досудового розслідування [3, с. 21];

2) виходячи із ситуацій, які мають місце, доцільно за дорученням особи, якою здійснюється провадження, провести комплекс оперативно-розшукових заходів з документування протиправних дій осіб, які погрожують особі, котра потребує захисту. У відповідності до порядку визначеному законом, дані, які отримано за наслідками проведення оперативно-розшукових заходів, підлягають легалізації, а винних осіб притягують до встановленої законом відповідальності.

Після опрацювання інформації, викладеної у заяві особи про забезпечення їй захисту, та не встановленні реальної загрози цій особі, через відсутність достатніх підстав щодо застосування заходів безпеки щодо неї, уповноважені посадові особи приймають процесуальне рішення про відмову в

їх застосуванні. В такому разі заінтересована особа має право оскаржити таке рішення.

Висновки. Аналізуючи викладене, слід зазначити, що приводи і підстави застосування заходів безпеки до учасників кримінального процесу є первинним елементом початку дії всього інституту заходів безпеки в кримінальному процесі. Оскільки, лише за наявності визначених у законах приводів та підстав, уповноважені на те посадові особи – слідчі, прокурори, слідчі судді, суди вправі порушувати питання про застосування заходів безпеки, тим самим починаючи дію суспільних відносин цього інституту.

З метою усунення колізій в регулюванні питань щодо приводів і підстав застосування заходів безпеки, які наявні у законах України, потрібно доповнити КПК України окремою статтею, де чітко визначити приводи та підстави для вжиття заходів безпеки.

Окремим пунктом передбачити як привід застосування заходів безпеки - наявність оперативно-розшукової інформації чи матеріалів оперативно-розшукової діяльності про загрозу особам, які беруть участь у кримінальному процесі, їх близьким родичам, житлу чи майну.

Крім того, враховуючи, що форми погроз, помсти, залякування носять як відкритий, так і прихований характер, можуть проявлятися через тривалий час, наприклад: після закінчення кримінального процесу, доцільно передбачити як підставу для вжиття заходів безпеки не лише дані, які свідчать про реальність погрози, а й носять превентивний характер з метою упередження будь-яких протиправних дій, спрямованих на спричинення шкоди особі, яка брала участь у кримінальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. – 5-6 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2014 №4651-VI. – 3, 27-54, 179 с.

3. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 №3782-ХІІ. – 16, 21 с.

4. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 №3781-ХІІ. – 11 с.

5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 №2135-ХІІ. – 8 с.

6. Брусніцин Л.В. Проблеми формування законодавства про захист осіб, які сприяють кримінальному правосуддю. / Держава і право. – 2004. №2. – 32-40 с.

7. Гриньків О.О. Приводи і підстави для вжиття заходів забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві /О.О.Гриньків/. Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: тези доповідей та повідомлень наук. - практ. конф., (Київ, 3 квітня 2009 р.). – Київ, 2009. – 555–556 с.

8. Громов М.О. Кримінальний процес: науков. посібник. М., 1998, 55 с.

9. Зеленецький В.С. Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу: [монографія]. М.В. Куркін. – Харків: КримАрт, 2000. – 404 с.

10. Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності // Вісник прокуратури. 2007. №2(68). 86–93 с.